

Een roeping, een taak!

Ik draag dit boek op aan mijn vrouw Juani als blijk van waardering voor het feit dat zij mij ervan heeft weten te overtuigen dit boek te schrijven. Zonder haar onvoorwaardelijke steun in momenten van aarzeling en onzekerheid zou het nooit geschreven zijn.

En aan onze kinderen. In gedachten ben ik altijd bij hen en altijd kunnen ze op mijn steun en liefde rekenen.

Een roeping, een taak!

Bestuursambtenaar in Nieuw-Guinea, 1959-1962

Tekst en foto's Wim van de Waal

Primavera Pers, Leiden 2018

© Wim van de Waal, 2018

Alle rechten voorbehouden. All rights reserved. Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978-90-5997-265-0

Ontwerp: Zijwit, Rotterdam
Druk en afwerking: Wilco Printing & Binding
www.primaverapers.nl

Afbeelding omslag: De auteur op bezoek in het Asmatdorp Aorket aan de Cookrivier.

Inhoudsopgave

Voorwoord 7

1 Wat er voorafging 9

2 Transformatie tot bestuursambtenaar 17

3 Eerste contacten met het stenen tijdperk 29

4 Pirimapun – ontmoeting van culturen 61

5 Het kustgebied – vaccinatie, Papoea-kunst en een bevalling 83

6 Nieuwsgierig bezoek en kennismaking met Michael Rockefeller 111

7 De verdwijning van Michael Rockefeller 129

8 Het onderzoek naar de verdwijning van Michael Rockefeller 137

9 Afscheid van Pirimapun 159

Epiloog 191

Chronologie 195

Bibliografie 197

Register van persoonsnamen 200

‘The languor of Youth – how unique and quintessential it is! How quickly, how irrecoverably, lost! The zest, the generous affections, the illusions, the despair, all the traditional attributes of Youth – all save this come and go with us through life... These things are a part of life itself; but languor – the relaxation of yet unwearied sinews, the mind sequestered and self-regarding, the sun standing still in the heavens and the earth throbbing to our own pulse – that belongs to Youth alone and dies with it.’

Evelyn Waugh, *Brideshead Revisited*

‘The Asmat is filled with a kind of tragedy.’

Dagboek van Michael Rockefeller, Asmat, 10 juli 1961

Voorwoord

Dit boek beschrijft mijn ervaringen als bestuursambtenaar van het gouvernement van voormalig Nederlands Nieuw-Guinea in de jaren 1959-1962. Het verhaal speelt zich grotendeels af in Zuid-Nieuw-Guinea, en dan voornamelijk in de Asmat, een moerassig gebied zo groot als Nederland waar de Papoea's destijds nog in het stenen tijdperk leefden. Een groot gedeelte van de literatuur aangaande de Asmat uit die jaren is gerelateerd aan de verdwijning van Michael Rockefeller, de zoon van de Amerikaanse zakenman en politicus Nelson Rockefeller. Dat voorval had plaats in november 1961 aan de Casuarinenkust, het gebied waarvoor ik in die tijd als districtshoofd verantwoordelijk was. Als enige bestuursambtenaar en representant van het gouvernement van Nieuw-Guinea in dit gebied, kreeg ik later bovendien de opdracht deze verdwijning te onderzoeken – in het bijzonder de geruchten dat Michael zou zijn vermoord en opgegeten door de inwoners van het dorp Otsjanep. De resultaten van dat onderzoek zijn ook in dit boek te vinden. Gezien het absolute stilzwijgen van de Nederlandse autoriteiten en de vele, al dan niet gepubliceerde, speculaties omtrent de verdwijning van Michael Rockefeller, heb ik besloten niet alleen te vertellen wat mijn superieuren me indertijd hebben opgedragen, maar ook te laten zien wat het uiteindelijke onderzoeksresultaat is geweest, inclusief het door mij verzamelde fotomateriaal.

Het boek wil ook een ode zijn aan het Papoeavolk als geheel en aan de bevolking van de Asmat in het bijzonder.

Ik heb twee jaar met hen samengewoond en koester prachtige, niet uit te wissen herinneringen aan die tijd. De aldaar opgedane ervaringen hebben van mij een toleranter persoon gemaakt en mijn herinneringen hebben in mij de bewondering levend gehouden voor een volk dat, met zijn kennis van de natuur, geen enkele reden heeft om afgunstig te zijn op onze gedigitaliseerde wereld.

Nieuw-Guinea: wat betekende dit enorme eiland voor Nederland? Hoe waren we aan deze kolonie gekomen en hoe zag het er in mijn dagen als bestuursambtenaar eigenlijk uit?¹

Nieuw-Guinea werd in 1545 'ontdekt' door een Spanjaard, Yñigo Ortiz de Retez, en ingepalmd door de koning van Spanje. Ortiz de Retez noemde het eiland *Nova Guinea*, omdat het landschap en zijn bewoners volgens hem veel overeenkomst vertoonden met het Afrikaanse Guinea. De Spanjaarden beperkten hun bemoeienis tot exploratie van het gebied en werden in de zeventiende eeuw verdreven door de Hollanders. De Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) had vrijwel de gehele Indische archipel onder controle en was oppermachtig in de wateren om Nieuw-Guinea. Een blik op de activiteiten van de Nederlanders in Nieuw-Guinea levert bekende namen op: de expeditie van het schip *Duyfken* onder kapitein Willem Jansz in 1606, de tocht van de *Eendraght* in 1616-1617, de expeditie van Jan Carstensz (die de besneeuwde, naar hem vernoemde, Carstensztoppen ontdekte) in 1623 en die van

1. Zie onder meer Van Doorenmalen 1959.

Abel Tasman in 1642-1643 en 1644. Alleen enkele gebieden aan de westkust van Nieuw-Guinea stonden onder invloed van de sultans van Tidore, dat behoorde tot de Molukse archipel. In 1828 werd de westelijke helft van Nieuw-Guinea formeel door Nederland geclaimd. De eerste bestuursposten, Manokwari en Fak-Fak, werden gevestigd in 1898; in 1902 volgde Merauke.

Tussen de zeventiende en de twintigste eeuw ligt echter een periode van weinig noemenswaardige activiteit vanuit Nederland. Indië was immers veel rijker en gemakkelijker te exploiteren dan het ontoegankelijke Nieuw-Guinea.

In het voetspoor van de langzaam op gang komende Nederlandse koloniale bemoeienis deden ook de kerken zich gelden, al moet gezegd dat in vele gebieden missie en zending het gouvernement jaren voor waren geweest. Het gebied was op typisch Hollandse manier keurig verdeeld in geloofszones. Het noorden was in principe voor de protestanten en het zuiden voor de rooms-katholieken. De grens liep ergens dwars door het centrale bergland. In mijn tijd werd het aantal Papoea's geschat op circa 1 miljoen, wat neerkwam op minder dan twee per km².

Nieuw-Guinea is het op een na grootste eiland ter wereld – alleen Groenland is groter. Het centrale bergland is, met bergketens tot meer dan 5.000 meter hoogte en een lengte van 2.500 kilometer, omvangrijker dan de Europese Alpen. Vanuit dit bergland lopen zowel aan de noord- als aan de zuidzijde enorme rivieren de kustvlaktes in. Vooral het zuiden biedt met zijn moerassige omgeving plaats aan geweldige rivieren. Tachtig procent van het eiland is ondoordringbaar oerwoud. Alleen in de strook die enkele honderden meters onder de boomgrens (iets minder dan 4.000 meter) begint, is het bos wat meer begaanbaar. Vanwege de ontoegankelijkheid waren er in het land allerlei plekken die pas laat werden ontdekt en zeer tot de verbeelding spraken, zoals de Baliemvallei, de Wisselmeren en het Sterrengebergte.

Een belangrijk aspect van het klimaat van Nieuw-Guinea is de overvloedige regenval: er zijn plaatsen, met name in het bergland, waar gemiddeld meer dan 6.000 mm regen per jaar valt – in Nederland is dat gemiddeld 880 mm.

Nederlands Nieuw-Guinea is negenmaal zo groot als Nederland. In mijn tijd was het gebied verdeeld in zes afdelingen en tweeëntwintig onderafdelingen. Iedere onderafdeling was verdeeld in meerdere districten, elk met een ambtenaar van het Binnenlands Bestuur (BB) als districtshoofd. De afdelingen stonden onder de directie van een resident en de onderafdelingen onder die van een hoofd Plaatselijk Bestuur (HPB), altijd een controleur

van het BB. De resident zetelde in de afdelingshoofdplaats en het HPB in de onderafdelingshoofdplaats.

De afdeling Zuid-Nieuw-Guinea, waar ik geplaatst werd, had als hoofdplaats Merauke en bestond uit de onderafdelingen Merauke, Mappi, Boven-Digoel, Asmat en Moejoe. Daarnaast was er het exploratieressort Casuarinenkust, een gebied ter grootte van de provincie Noord-Brabant, dat direct onder de resident van Zuid-Nieuw-Guinea viel en waar ik bijna twee jaar zou verblijven.

Ik ben verschillende personen grote dank verschuldigd voor hun assistentie bij het schrijven van dit boek. Allereerst mijn zuster Jot, die mijn eerste aantekeningen doorlas en mijn Nederlands wat oppoetste; correct Nederlands schrijven valt voor een Nederlander die al meer dan vijftig jaar in Spanje woont niet mee. Tevens veel dank aan dr. Dirk Smidt, voormalig conservator Oceanië van het Museum voor Volkenkunde te Leiden, voor zijn waardevolle opmerkingen en aanvullingen. En natuurlijk aan het team van Primavera Pers, met name aan uitgever Evelyn de Regt en redacteur Anna Beerens, voor hun vertrouwen en inzet.

Ook ben ik dank verschuldigd aan twee personen zonder wier technisch advies en inspanningen veel van het fotowerk niet zo had kunnen worden gereproduceerd als nu het geval is: de fotografen Roberto de Armas en Alfonso Bravo. Ook noem ik Enrique Jimenez, de persoon die me met veel geduld wegwijs maakte in het specialistische wereldje van het boeken schrijven. Alle drie deze personen komen uit Tenerife. Vooral het werk van Alfonso, die in langdurige sessies het fotomateriaal heeft gedigitaliseerd en, waar nodig, bewerkt, is van doorslaggevend belang geweest voor de conservering van de originele fotocollectie.

Ik zou ook graag Mary M. Rockefeller willen noemen, de tweelingzuster van Michael Rockefeller. Zonder haar hulp en die van haar familie had ik geen toestemming gekregen een foto die Michael Rockefeller van mij nam toen hij mij voor de eerste keer bezocht op 21 juni 1961, in dit boek op te nemen. Het fiat van de familie Rockefeller opende voor mij de archieven van het Metropolitan Museum te New York, waar al het fotomateriaal en de verzamelde etnografica van Michael worden bewaard.

Ten slotte een woord van dank aan Erik Thijssen en aan de schrijver Carl Hoffman die mij, evenals ik voorheen aan hem, de vriendschappelijke gunst bewees gebruik te mogen maken van materiaal dat hij voor zijn boek over de verdwijning van Michael Rockefeller (*Savage Harvest*, 2014) in diverse Nederlandse archieven had gelokaliseerd.

Tacoronte, april 2018

I Wat eraan voorafging

Daar zat ik, op de *Kolff*, een klein patrouillebootje van het gouvernement van Nieuw-Guinea in de Arafurazee vlak voor de kust van Pirimapun, nog wel op precies dezelfde plaats als waar op 3 september 1770 James Cook zijn anker had laten vallen en kennis had gemaakt met de bevolking van de Casuarinenkust, zoals hij in zijn dagboek beschrijft. Op het achterdek gezeten bladerde ik in gedachten door mijn eigen geschiedenis. De boot deinde zachtjes op het altijd beweeglijke water.

Hoe was ik in godsnaam hier gekomen? Wat bezielde me? Wat wilde ik? Het was 1960. Ik was net 21, beschikte over een HBS-b diploma en had een aanvullende opleiding van negen maanden achter de rug op het Bestuursinstituut in Hollandia, de hoofdstad van Nederlands Nieuw-Guinea. Wat kon ik dit land en de mensen in deze immense ondoordringbare, modderige jungle brengen? Waarom zou ik deze taak op me willen, op me kunnen nemen? Trouwens, wie kon me eindelijk eens precies vertellen wat mijn taak zou zijn? Want dat was tot op dit moment nog niet gebeurd.

Ik had bewust voor dit land gekozen en zou er bewust leven, dat was zeker. Maar het lag wel erg ver van mijn *roots*. De enige duidelijke lijn in mijn verhaal was dat ik beslist weg wilde uit het burgerlijke Holland; de jaren vijftig ervoer ik als beklemmend. Mijn nogal strenge christelijke opvoeding speelde daarbij zeker een rol, maar niet de enige. Het was zeer zeker ook de zin naar avontuur. Ik hield, en houd, van nieuwe impulsen en voelde me altijd aange-

trokken door het onbekende, het niet specificerbare, het ontoegankelijke. Niet het gewone, alledaagse, maar juist dat wat ondefiniceerbaar is tot je het gevonden hebt en tegen jezelf zegt: ‘Dit is het, hier voel ik me *senang*,¹ hier wil ik blijven’.

De wereld was toen voor een Hollandse jongen van mijn leeftijd nog heel klein. Je kende misschien iets van België en Duitsland; een enkeling was eens met vakantie geweest in Frankrijk, Italië of Spanje. Dat was al heel wat. trans-Atlantische vluchten waren lang, ongemakkelijk en vreselijk duur. De echte emigrant daargelaten, ging je ook niet in het buitenland werken, want er was werk genoeg in Holland.

Waarom moest ik er dan zo nodig een schepje bovenop doen? Naar een onderontwikkeld land dat, lange tijd volkomen vergeten, aan de andere kant van de wereld lag? Een land met weinig of geen economisch belang, afgezien dan van het beetje olie dat ze in Sorong naar boven pompten. Een uiterst primitief land, waaraan de Nederlandse regering onder internationale druk plotseling enorm veel aandacht besteedde – en probeerde in een tiental jaren de sprong van het stenen tijdperk naar de moderne samenleving te laten maken, een proces waarover we zelf enkele duizenden jaren hadden gedaan. Nieuw-Guinea, een land zonder infrastructuur: vrijwel geen wegen, heel weinig bruikbare vliegvelden en alleen een paar havens van het type schaal 3, waar de aanvoer moest plaatsvinden voor gebieden vele malen groter dan Nederland.

1. *Senang* (Maleis): behaaglijk, prettig, blij, tevreden.

Om geld te verdienen hoefde je ook al niet naar Nieuw-Guinea te gaan, want de toenmalige loonschalen voor bestuursambtenaren beloofden een karig bestaan. Daarbij had ik eerst nog een opleiding moeten volgen en dat alles om ergens in de primitiviteit gedropt te worden en het verder alleen – of, als je geluk had, met een paar landgenoten – te moeten rooien. Het bestuurswerk op de buitenposten bestond in de eerste plaats uit het registreren van de bevolking en het doen wat nodig was om die bevolking ook geregistreerd te houden. En verder – afhankelijk van waar je je bevond – het in stand houden en verbeteren van de geïntroduceerde westerse beschavingselementen (medische voorzieningen, scholen, kerken), het economisch bestel (winkels en kleinbedrijven), het organiseren van een administratie en een ambtenarenapparaat en het aansturen van de aanwezige politie en de vrij rudimentaire ontwikkelingsprojecten.

Overigens was de voorzichtige lage-kosten-politiek van de Nederlandse regering wel in lijn met het ontwikkelingspatroon van de Papoea's. Het zou bijvoorbeeld onzinnig zijn geweest in Hollandia² een universiteit te stichten, want die zou leeg zijn gebleven door gebrek aan jonge Papoea's die een pre-universitaire opleiding hadden gevolgd. Ook loonde het niet om een hoogwaardige industrie op te zetten, want er was domweg geen afzetmarkt en er waren nauwelijks technisch geschoolde arbeidskrachten. Grondstoffen waren mogelijk ergens in dit onmetelijke land wel voorradig, maar vooralsnog niet exploiteerbaar vanwege de ontbrekende infrastructuur. Het was dus allemaal kleinschalig en dat paste goed in de politiek van mijn eigen kleine, ploeterende landje dat zelf, direct na de Tweede Wereldoorlog, aan een inhaalrace bezig was.

Helaas dacht men in te voorzichtige termen over thema's als kolonialisme, de politieke consequenties van de Indonesische aanspraken op Nieuw-Guinea en het inventariseren van de exploitatiemogelijkheden van de aanwezige grondstoffen. Het ging te veel om de politieke invloed van de Nederlandse aanwezigheid op de lokale bevolking en te weinig om de strategische en economische waarde van de delfstoffen en wat die voor het land zouden kunnen betekenen. Nederland heeft bijvoorbeeld de kennis van het bestaan van de enorme hoeveelheden hoogwaardige mineralen niet weten te kwantificeren en niet weten om te zetten in een gegeven dat had kunnen dienen als basis voor de politieke en economische zelfstandigheid van de Papoea's. Bovendien was het beleid uitgezet voor een tijdsbestek dat steeds krappere werd bemeten en permanent aangepast moest worden aan de snel veranderende geopolitieke omstandigheden. Inmiddels lagen de buitenlandse

geïnteresseerden, met Indonesië (lees: de vs) op kop, likkebaardend te wachten.

Ik had van dit alles geen weet toen ik aan dit avontuur begon. Ik was, op een enkel foldertje na, nauwelijks voorgelicht – ongelooflijk, maar waar. Ik had geen idee waaraan ik me eigenlijk overgegeven had. En dat gold uiteraard voor alle zestien aankomende bestuursambtenaren van onze jaargang (1959). Het is dan ook niet verwonderlijk dat van de vijftien jonge jongens die samen met mij uitgezonden werden om uiteindelijk als bestuursambtenaar te worden aangesteld, er zeker drie totaal niet geschikt waren voor die taak. Het waren een soort sociale kneuzen, die zelfs op een bepaald moment door het administratieve apparaat van het Binnenlands Bestuur in bescherming genomen moesten worden. Ze werden, onder toezicht, op de grotere kantoren in een van de hoofdplaatsen te werk gesteld. Een betere voorselectie in Nederland had hier veel kosten kunnen besparen of een beter inzetbaar potentieel voor de buitenposten kunnen aantrekken.

Mijn achtergrond was beslist niet avontuurlijk besmet. Integendeel, burgerlijker en behoudender was bijna niet denkbaar. Dat was, naar mijn idee, dé reden geweest voor mijn vlucht in en naar het onbekende.

De atmosfeer van de crisisjaren, de oorlogsjaren en de jaren van moeizame wederopbouw heeft een geweldig stempel gedrukt op het milieu waarin ik werd grootgebracht en dus ook op mijn verdere levensloop. Je werd – of je wilde of niet – die atmosfeer ingezogen. En zelfs jaren later, wanneer je al lang in beslag genomen was door andere zaken, bleef die grondtoon nazingen: het spaarzame, het voorzichtige, het degelijke en vooral het christelijke. En bij sommigen borrelden dan ietwat roekeloze reacties op, die alleen maar te duiden waren als een soort afzetten tegen deze nog altijd rondzwevende basisbeginselen.

Ik was in de maanden voor mijn eindexamen HBS bezig me te oriënteren op wat ik daarna wilde gaan doen. Ik was er ook van overtuigd mijn eindexamen te zullen halen, aan falen heb ik nooit gedacht. Dat is een positieve instelling die ik mijn hele leven heb behouden. Bij elke uitdaging die op mijn weg kwam, heb ik altijd constructieve gedachten gehad en nooit is het in me opgekomen dat dit of dat te zwaar voor me zou kunnen zijn of dat ik de boel totaal in de vernieling zou kunnen draaien. Risico's, van welke aard dan ook, ben ik nooit uit de weg gegaan. Ik begon eraan en zag dan wel wat er van terecht kwam, of er iets bijgestuurd moest worden, of er hulp nodig was. Dat wil uiteraard niet zeggen dat er nooit iets mis ging. Ook al ergerde dat mij mateloos, ik beschouwde het uiteindelijk als domweg een van de mogelijkheden waarmee je rekening moest houden.

2. Hoofdstad van Nederlands Nieuw-Guinea, in 1963 omgedoopt in Jayapura.

Mijn ouders hadden zich niet al te druk gemaakt over mijn directe toekomst, omdat ze wisten dat ik eerst anderhalf jaar mijn militaire dienst zou moeten vervullen. Ikzelf dacht serieus na over het aangaan van een dienstverband als beroepsofficier, hetzij te land, hetzij ter zee. Maar ik zag verder geen opties om me aan deze inbreuk op mijn vrijheid te onttrekken.

Via via hoorde ik in mei 1959 over een met verlof terugkerende bestuursambtenaar uit Nieuw-Guinea. Het klonk ongelooflijk interessant. Ik vroeg om nadere inlichtingen en er werd een ontmoeting gearrangeerd. Freek van Vliet was een nogal droge persoon en hij deed zijn verhaal zonder al te veel opsmuk. Hij was in 1954 naar Nieuw-Guinea gegaan en had, na de opleiding aan het Bestuursinstituut, vervolgens op de posten Hollandia en Sarmi³ gezeten. Hij was in totaal vier jaar in Nieuw-Guinea geweest en had, op grond van zijn contract, nu recht op een door de Staat betaalde studie Rechten of Sociologie. De enige voorwaarde daaraan verbonden, was de verplichting om daarna opnieuw voor vier jaar bij te tekenen en terug te keren naar Nieuw-Guinea als controleur van het Binnenlands Bestuur. Het bleek dat zo'n contract met het gouvernement van Nederlands Nieuw-Guinea uitstel betekende van de dienstplicht, in ieder geval gedurende het hele dienstverband. Freek wist me ook nog te vertellen dat er ieder jaar rond de maanden juni en juli een nieuwe lichting jongeren werd gerekruteerd.

Toen ik het verhaal thuis vertelde, zei mijn vader dat ik het best kon proberen, maar dat het niet zo gemakkelijk zou zijn. Eigenlijk zag hij niets in deze aspiraties: zo ver weg en wat leerde je daar dan? Vermoedelijk alleen maar ruwe zaken. Dat ik vier jaar weg zou blijven, woog – in ieder geval op dat moment – minder zwaar. Want na al mijn jeugd-, puberteits-, studie- en vrijheidsprikelen wilden ze thuis wel eens bijkomen van alles wat ik had aangericht en waarvan het familievijvertje nog steeds onrustig naklotste. Mijn vader was er de persoon niet naar om het avontuurlijke in mij te stimuleren, maar weinig fundamentele bezwaren leek hij niet te hebben. Hij zag het meest in militaire dienst en daarna een degelijke universitaire studie, als daar tenminste geld voor was. En ook mijn moeder had geen uitgesproken mening. Ze was blij dat ik mijn HBS had gehaald en dacht in stilte vermoedelijk aan de rustgevende invloeden van de dienstplicht.

Er werd me dus weinig in de weg gelegd en een zetje had ik niet meer nodig. Ik kwam erachter dat het Ministerie van Overzeesche Gebiedsdelen inmiddels een oproep voor een nieuwe lichting aankomende bestuursambtenaren had geplaatst. Ik reflecteerde met mijn allereerste solli-

citatiebrief. En het ongelooflijke gebeurde: ik kreeg enige tijd later een brief van het Ministerie van Overzeesche Gebiedsdelen (dat niet zo lang daarvoor nog Ministerie van Koloniën had geheten). De brief bevatte enkele van de gestelde eisen, eventuele mogelijkheden, informatie over het dienstverband als zodanig en zo nog enkele zaken meer, alles zeer summier. Daar ik aan de eerste toelatingseisen voldeed, werd ik tevens opgeroepen om een test te maken, die mij, bij positief resultaat, toegang gaf tot het verdere selectieproces voor adjunct-administratief ambtenaar bij het Binnenlands Bestuur te Nieuw-Guinea, oftewel, in het ambtenarenjargon, AAA/BB. Die eerste en, naar later bleek, enige schriftelijke test had plaats in de Ridderzaal op het Binnenhof in Den Haag. Er waren meer dan driehonderd gegadigden voor de zestien plaatsen voor uitzending naar Nieuw-Guinea in november 1959.

Op de bewuste dag meldde ik me dus bij een zijpoortje van de Ridderzaal, waar zich een kleine menigte verzameld had met hetzelfde doel. We werden bij binnenkomst aan de hand van een lijst gecontroleerd en naar een van de zalen verwezen. Daar kon eenieder gaan zitten waar hij wilde aan een van de kleine tafeltjes die keurig in het gelid stonden opgesteld. Op elk tafeltje lag een stapeltje blanco papier en een ballpoint. Toen allen aanwezig waren, werd een stencil met de te beantwoorden vragen rondgedeeld. De vragen vormden een soort psychologische test en waren niet bijzonder moeilijk.

Mijn vader geloofde, merkwaardig genoeg, dat mijn kansen afnamen naarmate ik verder kwam en werd in die overtuiging gesterkt toen ik hem vertelde dat er meer dan driehonderd kandidaten waren voor de schriftelijke test. Maar een missive van het ministerie deelde me enkele weken later mee dat ik voor het examen was geslaagd. Datzelfde schrijven nodigde me uit mij een week later op het Ministerie van Overzeesche Gebiedsdelen te melden voor een persoonlijk gesprek.

Dat gesprek vond plaats in een ruime, vrij hoge en donkere kamer van het aan het Plein gelegen ministerie. Er was slechts één persoon aanwezig, een aardige vent van een jaar of vijfenvijftig – tropisch gebruid, zo'n kleur die in je vel gebrand is en er niet meer uitgaat. Hij had jaren onder de meest primitieve omstandigheden in de tropen gewerkt als controleur BB, zowel in het voormalig Nederlands-Indië als later in Nieuw-Guinea. Sinds kort was hij teruggekeerd naar de thuisbasis om aldaar zijn laatste dienstjaren uit te zingen. Hij sprong nu even bij om de aspiranten voor de nieuwe lichting te screenen en te bezien of er goede kandidaten bij zaten.

Nadat we ons aan elkaar hadden voorgesteld, was de

3. Sarmi ligt aan de noordkust van Nieuw-Guinea op 200 km afstand van Hollandia.

eerste vraag die hij me toewierp, terwijl hij zich over de enorme tafel naar mij toe boog en me diep in de ogen keek: ‘Heb je wel eens tot aan je middel door de hete modder moeten zeulen?’ Het was een nogal onverwachte vraag die iemand anders misschien van zijn stuk zou hebben gebracht, maar ik antwoordde, geheel naar waarheid: ‘Jawel, bij de padvindders, alleen was die modder niet heet.’ Dat bracht hem een beetje van zijn à propos. Hij moet gedacht hebben dat zoiets – de temperatuur even buiten beschouwing gelaten – alleen maar in Nieuw-Guinea mogelijk was. Hij ging er dus maar niet op door en we hadden verder gewoon een interessant gesprek, waarbij ik ook vragen kon stellen. Nou, dat waren er nogal wat, want ik had eigenlijk weinig benul van wat het allemaal inhield en van de eisen die aan de kandidaten voor Nieuw-Guinea gesteld werden. Op dat punt werd ik van het gesprek op het ministerie overigens niet veel wijzer. Ik kreeg wat boekjes mee waarin, behalve wat vrij algemene zaken over Nieuw-Guinea, het een en ander werd vermeld over de opleiding in Hollandia en over het bestuurswerk daarna. Veel was het niet, maar wel genoeg om mijn interesse verder aan te wakkeren.

En nu was het afwachten. Ik las intussen enkele romans van Anthony van Kampen die Nieuw-Guinea als achtergrond hadden. Romantisch, wild, primitief – wat wilde ik nog meer. Later zou blijken dat Van Kampen het helemaal niet zo ‘romantisch’ beschreven had. Het was in sommige gebieden domweg de pure realiteit.

De molens van het ambtelijke apparaat malen, zoals bekend, erg langzaam. Die van het Ministerie van Overzeesche Gebiedsdelen maalden in die tijd zo mogelijk nog trager en het duurde tot ergens in september alvorens ‘de brief’ kwam (afb. 1).

Ik was aangenomen en moest me per 1 november 1959 beschikbaar houden om me, tezamen met de andere geselecteerden, naar Nieuw-Guinea te begeven. Toevalligerwijs kreeg ik tegelijkertijd een schrijven van het Ministerie van Oorlog met de instructie om me op diezelfde 1ste november te melden in de kazerne van de zware luchtdoelartillerie in Ossendrecht. Op deze laatste uitnodiging hoefde ik dus niet in te gaan en dankzij interventie van het Ministerie van Overzeesche Gebiedsdelen kreeg ik enige tijd later een brief waarin vermeld werd dat ik uitstel van militaire dienstplicht kreeg voor de periode van mijn dienstverband met het gouvernement van Nederlands Nieuw-Guinea. Dat was dus ook geregeld. Ik voelde me het heertje.

De reacties van de familie liepen uiteen van verbaasd tot redelijk enthousiast. Mijn vader, die altijd alles grondig overdacht, werd zich langzaam bewust van het feit dat ik

voor vier jaar zou vertrekken. Het was niet precies wat hij had gewild. De rest van de familie was nog niet zo ver: de 1ste november was pas over een week of zes.

Er braken nu hele drukke tijden aan. Ik moest om te beginnen medisch gekeurd worden en alle mogelijke nuttige en onnuttige injecties verzamelen: prikken tegen pokken, gele koorts, en ander tropisch ongerief, gezet door dokter Pieters, onze huisarts. Ik zat er op het laatst vol mee en leed behoorlijk onder de bijverschijnselen. Vooral de pokkenprik gaf me veel ongemak: grote, groenachtige plekken op de bovenarm die nogal zeurden en naar mijn mening aantoonde dat er een soort ondergronds rottingsproces gaande was.

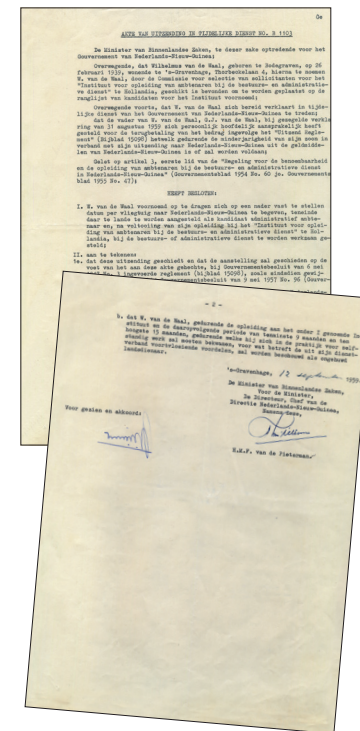
Ik ontving allerlei schrijfsels van het ministerie met gegevens, aanwijzingen en instructies, alles nogal summier, onder meer omdat niemand die op de betreffende afdeling van het ministerie werkzaam was, ooit zelf in de tropen was geweest (afb. 2). Ik werd dus bijgestaan door ambtenaren die, naar eigen goeddunken, maar wat zeiden of in het gunstigste geval iets ‘van horen zeggen’ doorgaven.

Niettemin werd van ons verwacht dat we zo goed mogelijk voorbereid ten strijde zouden trekken naar een land waar niets te krijgen was. De verstrekte informatie gaf een redelijke beschrijving van wat ik voor mijn verblijf in de tropen zoal moest aanschaffen aan kleding en ander noodzakelijks. En ik kreeg er ook een ruime toelage voor, de zogenaamde ‘toeslag voor de tropenuitrusting’.

Het viel allemaal niet mee. De benodigde kleding was uiterst licht en dun en vrijwel nergens te koop. Er werd veel aan de eigen fantasie overgelaten en dat kwam neer op giswerk en navragen bij mensen die tropenervaring hadden. Er waren weliswaar behoorlijk wat teruggetrokken planters uit de vooroorlogse jaren, maar vrijwel geen mensen die de laatste jaren in Nieuw-Guinea hadden gezeten. Een oriënterende sessie met enkele van de bestuursambtenaren die ons waren voorgegaan, had wonderen kunnen verrichten. Maar het ministerie bleef wat dit betreft danig in gebreke.

Het *Vademecum voor Nederlands Nieuw-Guinea*, een boekwerk in 1956 uitgegeven door het Nieuw-Guinea Instituut in Rotterdam, ‘in samenwerking met het Ministerie van Overzeese Rijksdelen’, bevatte een korte beschrijving van waar je op te letten had als je naar Nieuw-Guinea ging, maar ik las die pagina’s pas jaren later.

Ik kocht tweedehands een grote antieke hutkoffer waarvan ik me zo voorstelde dat dit type vroeger gebruikt was door de eerste pioniers die dwars door Afrika trokken. De koffer was nogal bijzonder want hij kon rechtop staan en deed dan – eenmaal geopend naar beide zijden – ook dienst als kast. Aan de ene kant van de geopende kof-

1 Acte van uitzending in tijdelijke dienst van het gouvernement van Nederlands Nieuw-Guinea van september 1959. Uit paragraaf 2 blijkt dat mijn vader zich persoonlijk aansprakelijk heeft gesteld voor alle kosten bij eventuele verbreking van dit contract omdat ik nog minderjarig (20) was.

fer zaten vijf vrij grote schuifladen, terwijl de andere kant voorzien was van knaapjes aan een roe voor het ophangen van pakken, overhemden en broeken, afgedekt door een heus gordijntje. Onderin dit compartiment was plaats voor het opbergen van drie of vier paar schoenen. Een geweldige uitvinding, waarvan ik gedurende mijn jaren in Nieuw-Guinea enorm veel plezier heb gehad.

Ik sloeg een voorraad boeken in, want ik had al wel begrepen dat er in heel Nieuw-Guinea geen behoorlijke boekwinkel was. En ik kocht een typemachine, want schrijven in die zweterige hitte, zo bedacht ik, moest een crime zijn. En verder naaigerei, een eerstehulptrommel, schrijfgerei, en zo meer waarvan je dacht dat je dat in die vier jaar wel eens nodig zou kunnen hebben. Iets na laten sturen was vrijwel onmogelijk vanwege de tijd die dit in beslag nam. Als je bovendien in die tijd verplaatst was, was de kans groot dat je de zending nooit in handen zou krijgen. De enige 'uitspatting' die ik me veroorloofde was een opklapbaar legerveldbed dat precies in mijn hutkoffer paste. Daarvan heb ik gedurende de laatste twee jaar in Nieuw-Guinea permanent gebruik gemaakt.

Wat je beslist niet mee kon nemen was boedel, oftewel meubels en dergelijke. Dat was uitsluitend – en dan nog mondjesmaat – voorbehouden aan gezinnen die naar Nieuw-Guinea gingen. Wij vrijgezellen moesten wat we nodig dachten te hebben in Nieuw-Guinea zien te kopen van families die teruggingen naar Holland. Het was in de tropen gebruikelijk om wanneer je, eenmaal in de vier jaar, met verlof ging, alles wat je had te verkopen aan mensen die net aangekomen waren. Alleen de echt persoonlijke zaken werden in een klein kistje verpakt en ergens opgeslagen. Op die manier hoefde er tussen Nieuw-Guinea en Holland nooit met inboedels te worden gesleept.

Thuis was het inmiddels iedereen duidelijk dat het meens was. Wat begonnen was als 'hij probeert het maar, lukken doet het hem vermoedelijk niet' was veranderd in 'het is hem gelukt, hij gaat weg voor vier jaar, wie had dat gedacht'.

Ja, niemand natuurlijk, behalve ikzelf. Waarom weet ik niet, maar ik verkeerde, zoals gezegd, vanaf het begin in de vaste overtuiging dat ik naar Nieuw-Guinea zou gaan. Niet omdat ik dacht bij de beteren te horen, maar gewoon omdat ik me aangemeld had. Het stond bij mij als een paal boven water dat het me lukken zou en ik heb er gedurende al die maanden van wachten geen moment aan gedacht om me serieus te oriënteren op eventuele alternatieven, waarvan emigreren er óók een geweest zou zijn.

Mijn vriendin woonde in Ede. Hoe ik haar op de hoogte bracht van mijn komende vertrek weet ik niet meer zo goed. Op mijn manier, neem ik aan: tussen neus en lippen

door zeggen, of in dit geval schrijven, dat je weggaat. Naar Nieuw-Guinea. Voor vier jaar. Ze wist natuurlijk waar ik mee bezig was en haar herinneringen aan haar eigen tropenjaren in Indië maakten haar beslist wat receptiever dan de doorsnee Nederlander die nooit een voet over de grens had gezet.

Voor wat betreft de duur van de scheiding was er één klein lichtpuntje: de aspirant-bestuursambtenaren mochten weliswaar niet gehuwd zijn, maar dat gold tot aan de eerste definitieve aanstelling, dus tot de opleiding aan het Bestuursinstituut in Hollandia achter de rug was. Die opleiding duurde negen maanden. Het was een houvastje, maar eigenlijk betekende het voor ons twee niet zoveel. We waren verliefd, maar op dat moment beslist nog niet uit op een huwelijk. Ik was twintig en zij was net achttien geworden. Zij studeerde voor lerares en ik had nog helemaal niets te bieden. Maar goed, de mogelijk langdurige verwijdering moest wel besproken worden... Onze jeugdige leeftijd maakte dat een en ander wat eenvoudiger te accepteren was, maar toch. Verliefd is verliefd en dat ging in die tijd toch ook heel diep. Een jaar wachten was nog net onder woorden te brengen, maar een periode van vier jaar zou lang, té lang, kunnen zijn.

Met de anderen die ik mijn vertrek moest mededelen, verliep het een stuk simpeler. Vaak ging het om niet veel meer dan een eenvoudige aankondiging van mijn kant met, afhankelijk van de getoonde interesse, enige verduidelijking omtrent het hoe, wat en waarom. En als het even kon, liet ik de informatieverstrekking aan mijn ouders en andere gezinsleden over. De familie die elders woonde, werd niet in het afscheid betrokken.

Mijn ouders reageerden, merkwaardig genoeg, op totaal verschillende wijze. Mijn moeder maakte er weinig woorden aan vuil. Bij haar vond het verwerkingsproces, denk ik dan zo, van binnen plaats. Vermoedelijk was er voor haar ook sprake van een zekere, zij het nooit uitgesproken, opluchting. Ik was de laatste jaren toch heel vaak de aanleiding geweest van verhitte discussies tussen mijn ouders. Ze gaf me praktisch advies en hielp me bij het klaarmaken en inpakken van wat er op de lijst met aan te schaffen kledingstukken stond, maar heeft om mijn vertrek geen traan gelaten.

Mijn vader had het er moeilijker mee. Hij had me geholpen bij het schrijven van mijn sollicitatiebrief en achtte zich dus in zekere zin 'schuldig' aan het resultaat. Maar bovendien was hij in zijn hart een veel gevoeliger mens dan mijn moeder. Het werd hem langzaam duidelijk dat vier jaar een hele tijd was en dat Nieuw-Guinea, zeker in die tijd, verdomd ver weg was. In de dagen vlak voor mijn vertrek werd hij neerslachtig en op de bewuste dag

2 Omslag van het boekje *Een roeping een taak* dat de aankomend bestuursambtenaar als enige documentatie van het ministerie kreeg overhandigd ter voorbereiding van het verblijf daar. Het was een uiterst summier boekje (formaat 20 × 15 cm) van in totaal twintig pagina's, waarvan ruim tien fotopagina's.

was hij niet in staat om mee te gaan naar Schiphol. Hij lag op bed toen ik afscheid van hem nam: een afscheid zonder woorden van zijn kant en een poging tot een handdruk van mijn kant. Omhelzen en zoenen was er nooit bij geweest, dus nu ook niet.

Mijn moeder ging overigens ook niet mee naar Schiphol. Ze was het niet van plan geweest en bovendien was de auto waarmee we gingen vol. Ze gaf me dus bij de voordeur een kus op mijn voorhoofd en zei: 'Jongen, het ga je goed en laat wat horen van tijd tot tijd'.

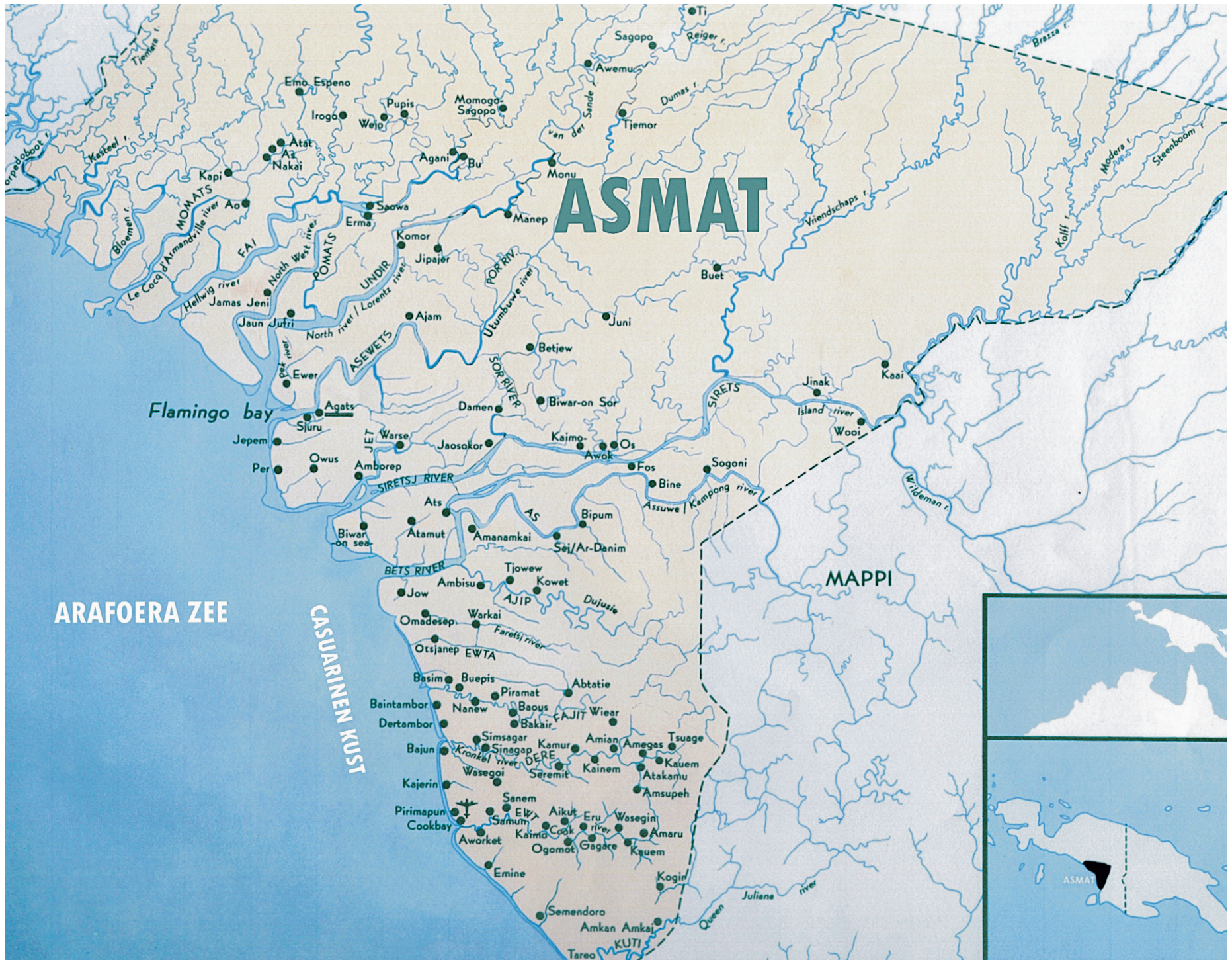
En toen ging het plotseling heel erg snel. De auto naar Schiphol was inderdaad vol. Huib, mijn zwager die chauffeerde, mijn zus Jot, mijn broer Ben, mijn vriendin Marja, mijn vriend Auko en ikzelf. Er heerste onderweg een semi-vrolijke sfeer, maar veel gesproken werd er eigenlijk niet. En tegen de tijd dat we Schiphol bereikten, was de stemming bepaald gedrukt. Administratieve rompslomp, door naar de douane en naar de wachtkamer.

Nu zou mijn afscheid komen. Ik vertrok naar die uitdaging die ik altijd zo gewild had. Weg uit mijn thuis naar een nieuwe wereld, een wijdere wereld, om uit te vinden wat die dan zoal te bieden had. De vlucht werd aangekondigd en ik nam afscheid van mijn zuster, mijn broer en mijn zwager – en als laatste van mijn vriendin, die toch wel zeer bedrukt achterbleef. Dat moment kostte me de meeste moeite.

Ik vertrok met een zekere vorm van jeugdige achteloosheid. Pas veel later zou ik beseffen wat dit voor enkele van de achterblijvers heeft betekend. Over het platform liep ik direct naar het vliegtuig, een Super Constellation van de KLM, die over de pool via Anchorage en Tokio naar Biak zou vliegen. Het was tevens mijn eerste vliegreis (afb. 3).

3 De reis ging van Amsterdam naar Biak via Tokio; het was een van de eerste vluchten per Super-Connie over de Noordpool.

4 Detailkaart van een deel van de zuidkust van Nederlands Nieuw-Guinea, met het gebied waar de Asmat-stammen leven. (Topografische Dienst, Delft)

2 Transformatie tot bestuursambtenaar

Van de KLM kreeg ik halverwege de vlucht een genummerd certificaat als bewijs van het feit dat ik als een van de eersten over de pool gevlogen was – iets wat totaal inging tegen alle op dat moment in mijn hoofd omgaande gedachten. Ik was, nota bene, onderweg naar Nieuw-Guinea, de meest primitieve streek van de wereld, maar dan wel met een ultramoderne vlucht over de pool. Moeilijk te rijmen allemaal.

In het vliegtuig zaten dus nog vijftien andere jongens van mijn groep, waarvan ik er niet één kende, en ook niet leerde kennen, tot aan Biak toe. De rest van het vliegtuig zat vol militairen van zo'n beetje dezelfde leeftijd als wij ambtenaren in spe. Direct naast me zat een jonge vent die voor zijn dienstplicht naar Nieuw-Guinea ging. Hij zag er niet tegenop, maar we waren het er roerend over eens dat het wel ver van ons bed was.

Van de reis zelf herinner ik me overigens bar weinig. Ik neem aan dat er domweg veel geslapen werd. Buiten was de poolnacht, die ook het beeld tijdens de tussenlanding in Alaska beheerste. Na zeventien uur vliegen, landden we in Anchorage en konden we de benen strekken in het povere luchthavengebouw, waar totaal niets te doen was. Er lagen bergen sneeuw en het was er bitter koud en, op een paar miserabele peertjes na, aardedonker.

Na nog eens een uur of twaalf vliegen, kwamen we aan in Tokio, waar meer te doen was, maar we mochten niet

eens de wachtkamer uit om wat vertier te zoeken. Een en ander had te maken met de buitenlandse betrekkingen en de door Nederland gevoerde Nieuw-Guinea-politiek. Vanwege de economische en diplomatieke banden met Indonesië wilde geen van de landen waar een tussenlanding gemaakt werd iets weten van het feit dat er militairen aan boord van ons vliegtuig waren.

Na nog eens een uur of acht vliegen, werd eindelijk de laatste landing ingezet. Toen we in Biak uitstapten, werden we opgewacht door een functionaris van het een of andere gouvernementsorgaan, die ons bij elkaar veegde. Het ministerie in Den Haag had niet de moeite genomen de zestien nieuwe aanwinsten voor het Binnenlands Bestuur van Nieuw-Guinea voor vertrek in staat te stellen met elkaar kennis te maken, dus dat gebeurde nu.

We werden ondergebracht in het gouvernementshotel in Biak, waar we enkele dagen verbleven alvorens door te vliegen naar Hollandia. Eindelijk kregen we de gelegenheid elkaar beter te leren kennen. We maakten wat foto's van de eerste *kampong*¹ en de eerste Papoea's, zwommen in de Indische Oceaan en maakten kennis met het eerste ongerief van alles wat Nieuw-Guinea aan ongerief te bieden had. Een van ons dacht zo de zee in te kunnen lopen alsof het de Noordzee bij Scheveningen of Zandvoort betrof, maar kwam tot de ontdekking dat je over de koraalplateaus moest lopen om het verlokkelijke kristalheldere,

◀5 Vrouwen en kinderen voor een huis in Otsjanep, Casuarinenkust.

blauwgroene open water te bereiken – en dat die koraalplateaus vol zaten met zee-egels. Midden op het koraalplateau zakte hij kreunend in elkaar en moest naar de kant worden gedragen. Zijn voetzolen waren zwart van de afgebroken stekels die we er, elkaar afwisselend, een voor een met een pincet uit hebben getrokken. Zo leer je elkaar natuurlijk wel snel kennen.

Waar we aanvankelijk de meeste moeite mee hadden, was het klimaat. Door de hoge luchtvochtigheid leek alles moeilijker te gaan. Snel maakte zich dan ook een allesoverheersende loomheid van je meester. De siësta direct na de rijstmaaltijd van tussen de middag was absoluut noodzakelijk om de meest slopende uren van de dag enigszins door te komen. Je lag naakt en zwetend onder je klamboe en probeerde je zo min mogelijk te verroeren. Langzaam paste het lichaam zich aan de nieuwe omstandigheden aan. Later werd alleen in de meest ontoegankelijke gebieden nog weleens over het klimaat geklaagd; je went kennelijk overal aan.

Hollandia

In de hoofdstad Hollandia, onze eindbestemming, werden we opgewacht door enkele ambtenaren die ons in Volkswagenbusjes naar het Bestuursinstituut reden, op zo'n 20 km van het vliegveld. Hier zouden we negen maanden verblijven en onze opleiding tot bestuursambtenaar krijgen.

Het instituut lag in het zogenaamde Dok V-kwartier, een buitenwijk van de stad op een hoogte van zo'n 800 meter boven zeeniveau. In dezelfde wijk hadden de meeste hogere Nederlandse ambtenaren van de diverse ministeries hun behuizing. Hier bevonden zich ook het gouvernementshotel en het 'paleis' van de gouverneur van Nieuw-Guinea.

Ons onderkomen was een langgerekt gebouw met een eetzaal in het midden en acht individuele kamers aan weerszijden daarvan. Vanuit iedere kamer had je een prachtig uitzicht op de door bergen omsloten Jautefa-baai. De kamers waren alle precies gelijk en net groot genoeg voor een bed met klamboe (muskietennet), een werktafel met stoel en een kleerkast. De voordeur kwam uit op het voorterras dat over de gehele lengte van het instituut langs alle kamers liep. De achterdeur gaf toegang tot de achtergalerij die voerde naar de toilet- en badgelegenheden aan het uiteinde van iedere vleugel. In het midden, achter de eetzaal, bevond zich de keuken met de ijskasten voor, voornamelijk, het bier.

Het baden – 'mandiën' – deed je zo vaak als het lijf dit nodig achtte, ook bij nacht en ontij, en met een straal koud water uit de douche.

De eerste sanitaire paniek ontstond al direct toen bleek dat er in het hele Bestuursinstituut geen flintertje toilet papier te vinden was. Ons werd duidelijk gemaakt dat er in de tropen geen toilet papier wordt gebruikt, maar dat de zaak met behulp van een plens water en de wijsvinger van de linker- of rechterhand wordt schoongemaakt. Naast de pot stond altijd een aantal flessen water klaar en verder was het een kwestie van oefenen.

We hadden voor onze groep twee Papoea's permanent tot onze beschikking als *djongos*.² Zij maakten iedere dag onze kamers en de rest van het instituut schoon. Tweemaal daags kwam er een warme rijstmaaltijd via de keuken van het gouvernementshotel, een instelling die een paar honderd meter boven het Bestuursinstituut lag. Alle maaltijden nuttigden we in de eetzaal van het instituut. Altijd rijst en bijgerechten, een soort kleine rijsttafel. Niemand die daarover ooit geklaagd heeft.

De lessen werden 's morgens gegeven van negen tot twee. Daarna kwamen maaltijd en siësta; de namiddag en de avond waren vrij voor studie en vertier. We kregen les in een groot lokaal, direct beneden het instituut, op het volgende terras. De leraren waren ambtenaren en technici, werkzaam op de diverse lokale ministeries van het gouvernement van Nederlands Nieuw-Guinea. Het programma bleek niet mis: Maleis, het lokale Adatrecht, straf- en civiel recht, sociologie, bouwkunde en -materialen, landbouw, wapenkunde en wapenbeheersing, economie, antropologie, algemene politiek – allemaal puur theorie en dan van een jaar of wat terug. Er leken geen duidelijke doelstellingen te zijn en er werd, merkwaardig genoeg, geen informatie verstrekt over de gang van zaken op de buitenposten. Uiteindelijk moesten we examen doen in alle vakken. Zakken was bijna niet mogelijk, want dan zou je officieel weer terug moeten naar Holland. Ieder deed z'n best en we zijn er allemaal gekomen.

Aan het eind van de rit kon ik nog steeds niet zeggen wat er van me verlangd werd en hoe de directe toekomst er voor me uitzag. Maar ik voelde me wel beter toegerust en gemotiveerder dan toen ik net in Nieuw-Guinea was aangekomen.

Naarmate de tijd verstreek, kreeg iedereen een eigen vriendenkring die deels via leden van de jachtclub werd opgebouwd. Die jachtclub lag beneden in de haven en was uitsluitend toegankelijk voor Europeanen. De club functioneerde als een soort sociëteit: hier werden de grote feesten gehouden, vreselijk veel geroddeld, weinig gezeild, en enorm veel gezopen. Andere vrienden en bekenden werden bij elkaar gesprokkeld door middel van contacten in de omgeving.

Bob Vorstman, een van mijn medestudenten, had als

1. *Kampong*: Maleis voor 'dorp'. Voor namen en termen ontleend aan het Asmat wordt in dit boek regelmatig gebruik gemaakt van de, soms wat erratische, transcripties die gangbaar waren binnen het Nederlands koloniaal ambtelijk apparaat.
2. *Djongos*: hulpje, zowel in de keuken als in huis.

enige op het instituut een geweer. We gingen samen vaak ‘jagen’, maar we schoten nooit wat; ik was te onervaren en Bob te traag. Bovendien is op *babi*'s³ jagen in de jungle van Nieuw-Guinea iets anders dan patrijzen schieten in een Hollandse wei. Als enige heldenfeit valt te vermelden dat Bob op een dag een enorme python doodschoot – nota bene vlak voor onze deur, in de tuin van het instituut (afb. 6-7).

Ik moest en zou natuurlijk ook een geweer hebben. In Hollandia was er slechts één wapenhandel: Nimrod, even buiten de stad. De eigenaar was een Hollander, de heer Koch, die vrijwel z'n hele leven in Indië had gewoond en, zoals zo velen in Nieuw-Guinea, bij de onafhankelijkheid van Indonesië naar Nieuw-Guinea was gekomen. Hij vertelde mooie verhalen over z'n Indische tijd en wisselde ervaringen uit met Bob die in Indië geboren en getogen was. Hun gesprekken waren voor mij uiterst interessant. Ik vond het heerlijk te luisteren naar die soms bizarre maar ook vaak nostalgische verhalen over de *tempo doeloe*,⁴ en over het verdwijnen van een groot koloniaal rijk. Koch had bij de ingang van zijn zaak een spreuk aan de muur gehangen, waarin veel van zijn heimwee en teleurstelling doorklonk: ‘Toen ik de mensen leerde kennen, kreeg ik de dieren lief’.⁵ Het was een uitspraak die je niet direct zou verwachten van een wapenhandelaar in het Nieuw-Guinea van toen.

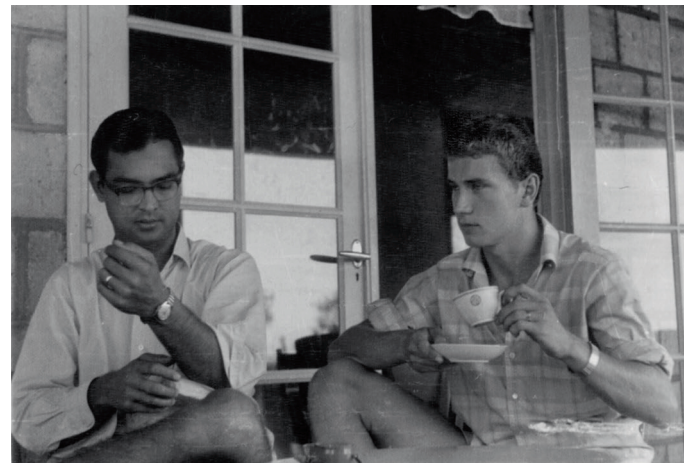
Het Hollandia van begin 1960 stelde niet zoveel voor. Het was een uit zijn krachten gegroeid dorp langs de natuurlijke baaien die dit deel van Nieuw-Guinea insloten. Voor de Tweede Wereldoorlog was het niet meer dan een nederzetting. Gedurende de oorlog hadden eerst de Japanners en later de Amerikanen dit gebied als strategisch steunpunt gebruikt, de eersten om Australië te veroveren en de laatsten als onderdeel van hun militaire inspanningen tegen Japan. In en om Hollandia waren op het hoogtepunt van de Pacific War 140.000 Amerikaanse en Australische troepen gelegerd met bijbehorend personeel.

In 1959 stonden er in Hollandia nog heel wat quonsetloodsen die de Amerikanen hadden achtergelaten. Ze stonden in lange rijen opgesteld en besloegen enorme oppervlakten. Direct na de oorlog waren ze door de Hollanders dankbaar gebruikt om de diverse gouvernementsactiviteiten weer op te starten. Maar toen er daarvoor betere voorzieningen kwamen, waren de meeste loodsen in gebruik genomen als winkel of opslagplaats. De lokale bioscoop was zo'n loods – het was er altijd bloedheet.

Vrijwel alles wat nodig was in Nieuw-Guinea moest per schip vanuit Holland aangevoerd worden. Het meeste ging direct naar een van de grotere havenplaatsen zoals Hollandia, Sorong, Manokwari en Merauke. In alle vier de hoofdhavens was er een enorme behoefte aan opslag-

6 Bob met de doodgeschoten, 4,75 m lange python op het voorterrein van het Bestuursinstituut.

7 Met Bob, koffie drinkend, op het voorterras van het Bestuursinstituut.

3. *Babi* (Maleis): wild varken.
4. *Tempo doeloe* (Maleis): de ‘tijd van vroeger’.
5. Vrije interpretatie van de uitspraak van Hippocrates: ‘wie het dier niet liefheeft, haat de mens’.

ruimte, maar in Hollandia had men voor dit doel dus de quonsets. De rest van dit enorme gebied werd bediend door de schepen van de Koninklijke Pakketvaart Maatschappij die de genoemde havens als basis hadden. De KPM was nog slechts een armzalig overblijfsel uit de Indische glorie-tijd, toen een indrukwekkende KPM-vloot van vracht- en passagiersschepen de verbindingen over zee met de honderden eilanden van de Indische archipel onderhield. Nu waren het wat resterende schepen en enkele lokale coasters die, over zee en via de grote rivieren, zorgden voor de verbindingen met de buitenposten.

Naast de voorzieningen voor de commercie en de bureaus van het administratieve apparaat van het gouvernement waren er, eind jaren vijftig, in Hollandia hele wijken ontstaan met woningen voor het almaar groeiende ambtenarenleger.

Veel van mijn vrienden en bekenden waren afkomstig uit de grote groep Indische Nederlanders. Een van hen kende Bob nog uit zijn tijd in Indië, Boy, een sympathieke vent – typisch het slag Indische jongen bij wie alles kan maar nooit iets helemaal klopt. Boy was een zogenaamde DETA-jongen,⁶ de benaming voor de jonge Indische Nederlanders die aan het begin van de jaren vijftig uit Indonesië gekomen waren om mee te helpen Nieuw-Guinea op te bouwen. Het betrof een groep mensen die niet in Indonesië thuishoorden maar ook niet in Holland. Het gouvernement had ze naar Nieuw-Guinea gelokt omdat daar, in die naoorlogse jaren, veel werkkrachten nodig waren. En ze kwamen, zo'n duizend man. En ze hebben geholpen bij de opbouw van het land. Later, bij de overgave van Nieuw-Guinea aan Indonesië, zijn de meesten op een vrij harteloze wijze naar Holland gerepatriëerd.

Boy werkte in onze tijd bij de Gouvernements Autobus Dienst (GAD) en kwam te pas en te onpas in een van 'zijn' busjes voorrijden om Bob en mij mee te nemen naar een maaltijd bij hem thuis of bij familie. Die maaltijden waren altijd geweldig en behoren tot mijn beste herinneringen. De hele familie nam eraan deel en er waren grote pannen rijst, en inktvis in saus, *sayoer*⁴ en sambal. Veel vlees was er ook, want Boy joeg vaak op *babi*'s en schoot meestal wel raak.

We gingen vaak naar Base G, een strandgebied waar de Amerikanen tijdens de oorlog een deel van hun bases hadden gehad. Het was een mooi strand met palmbomen die voor schaduw zorgden. Je kon er in de buurt in het oerwoud nog van alles vinden wat de Amerikanen en Japanners hadden achtergelaten. De Japanners hadden de belangrijkste zaken ingegraven en veel daarvan was destijds nog steeds niet ontdekt.

Na de capitulatie van Japan hadden de Amerikanen

hun voorraden in Nieuw-Guinea willen achterlaten. Dat was goedkoper dan alles mee terug te nemen naar de Verenigde Staten. Over de omvang van die voorraden deden allerlei fantastische geruchten de ronde, maar het is wel waar dat veel van het materiaal dat de Amerikanen voor de uiteindelijke grote aanval op Japan nodig dachten te hebben destijds op Nieuw-Guinea was opgeslagen, en wel speciaal in en rondom Hollandia. Toen er tamelijk plotseling een einde aan de oorlog kwam, hebben de Amerikanen geprobeerd de Nederlandse regering ertoe te bewegen het grootste gedeelte van deze voorraden van hen over te nemen. Maar Nederland was arm en de regering had andere zaken aan het hoofd. Nieuw-Guinea was volkomen onbelangrijk: men dacht nog steeds Indië terug te zullen krijgen. In haar kortzichtigheid besefte de Nederlandse regering zelfs niet dat het Amerikaanse materiaal ook in Indië enorm nuttig zou kunnen zijn.

In de slotfase van de onderhandelingen boden de Amerikanen volgens de verhalen de voorraden aan voor tien dollarcent per kilo, ongeacht de aard van het materiaal. Maar ook dat aanbod werd afgewezen. De Amerikanen vertrokken, namen mee wat ze nog mee wilden nemen en de rest werd met bulldozers de zee in geschoven. Ten slotte werden vele vervoersmiddelen de een na de ander van hooggelegen plekken in zee gedumpt – jeeps, vrachtwagens, bulldozers die in Nieuw-Guinea wonderen hadden kunnen verrichten. Om niet te spreken van de generatoren, keukens, ziekenhuizen, prefabwoningen, waar tientallen jaren later nog steeds slechts mondjesmaat geld voor was. De overname van de Amerikaanse voorraden had het openleggen van Nieuw-Guinea voor relatief weinig geld met tientallen jaren kunnen bespoedigen. We hadden het land beslist op een economisch hoger niveau kunnen zetten en het daarmee een stabielere politieke basis kunnen geven.

Deze typische krentenpolitiek van de Nederlandse regering was ook merkbaar voor ons, aankomende bestuursambtenaren. Zo kregen wij op het instituut schietles met behulp van Duitse Mausers die na de oorlog vanuit Holland als oorlogsbuit naar Nieuw-Guinea waren verscheept. Logge en loodzware geweren, die bovendien voorzien waren van een hakenkruis. In de tropische hitte rondzeulend met die onhandige Mausers, bedachten wij hoe we prachtige MG's hadden kunnen hebben.

Tijdens onze opleiding werden er ook 'expedities' ondernomen. Het doel daarvan was, volgens onze instructeurs, te ervaren hoe de wereld buiten het instituut eruit zag. Zo'n expeditie duurde een paar dagen. We sliepen onderweg in de *pasanggrahan*⁸ van de dorpen waar we aanlegden en aten wat voor ons was georganiseerd. Verder werden er onderweg klappers gegeten die in overvloed aan

6. DETA: Dienst Economische en Technische Aangelegenheden.

7. *Sayoer*: een groentegerecht.

8. *Pasanggrahan*: dorpspension.

de kromgegroeide palmen langs de stranden groeiden en zo op het oog van niemand waren. We baadden in de zee en het leven zag er zeer acceptabel uit. We leerden echter al snel dat zich op het strand ook allerlei gedierte ophoudt dat overlast veroorzaakt. Zo leeft in het noorden van Nieuw-Guinea in het warme zand de kleine, vrijwel onzichtbare, *agas-agas*.⁹ Dit zwarte vliegje legt met een klein prikje zijn eitjes onder de huid. Je merkt er niets van, de ellende komt pas een dag later aan het licht. De eitjes beginnen door de lichaamswarmte te werken. De duizenden minuscule larfjes komen naar buiten, dolen rond onder de huid en eten links en rechts wat ze graag lusten. Dit veroorzaakt een geweldige jeuk die niet te verhelpen valt, want de oorzaak zit immers onder de huid. ‘Rustig uitzieken’, zeiden de experts, ‘het houdt na een dag of wat vanzelf op’. Je leerde dat je alles wat er onbezorgd en liefelijk uitzag, met de nodige reserve moest benaderen.

We voerden ook wel expedities uit op eigen houtje, hetgeen bij het gouvernement, en dan speciaal bij de afdeling Binnenlandse Zaken, weinig waardering wekte. Zo organiseerden we eens met een man of vijf een tocht naar de watervang van Hollandia. De watervang was niets anders dan een gebied hoog in de jungle ver boven de stad, waar niemand woonde en ook geen bruikbare wegen heen leidden, maar waar veel helder, onvervuild water te vinden was. De Amerikanen hadden er destijds met behulp van een indrukwekkend buizenstelsel het drinkwater voor de troepen vandaan gehaald (afb. 8). Het Hollandse gouvernement had dit stelsel overgenomen en heel Hollandia werd erdoor van drinkwater voorzien.

Op weg gegaan met wat summiere aanwijzingen, waren we na een paar uur klimmen volkomen verdwaald. Geen kaart en geen kompas, maar ook geen oriënterend zicht op wat dan ook vanwege de zeer dichte en hoge begroeiing. Het werd later en later en op een bepaald moment was het duidelijk dat we voor het donker geen bruikbare weg naar beneden zouden vinden. We hadden nog niet één buis, laat staan de eigenlijke watervang gezien, maar we wisten dat er boven zo iets moest zijn, dus in plaats van terug te keren, besloten we om verder te klimmen. Toen het begon te donkeren, moesten we een bivak maken. Geen van ons had daar echter enige ervaring mee. We hadden een paar *parangs*¹⁰ bij ons, maar beschikten niet over een speciale kapuitrusting om dit werkje te vergemakkelijken. We hadden immers maar een halve dag weg willen blijven. We sneden wat grote takken af en maakten daar kleine af-dakjes van. Die dekten we daarna zorgvuldig af met de grootste bladeren die we konden vinden. De bodem werd iets geëgaliseerd met wat bladafval en van een min of meer

bruikbare liglaag voorzien. En dat was het. We hadden ook geen voedsel meegenomen, niet eens chocolade. Het enige wat we bij ons hadden was water, maar dat bleek in de bush overal voorhanden. Het waren de typische voorbereidingen geweest van een Hollander die een middagje naar de hei gaat. Onder veel gemok en gekreun vleiden we ons op de vochtige ondergrond en gingen de nacht tegemoet. We wisten inmiddels van twee zaken die onze nachtrust konden bedreigen: de muskieten, die er inderdaad in dichte drommen rondvlogen, en de slangen. Slangen hebben de gewoonte de warmte te zoeken en we vormden dus het aangewezen centrum voor een bezoek. Godzijdank bleven ze weg. Waarschijnlijk hadden we zoveel herrie gemaakt dat ze op de vlucht waren geslagen. Maar de muskieten kropen overal in en door en we zagen er de volgende dag dan ook niet uit. Dankzij het feit dat we al weken paludrine¹¹ slikten, waren we echter behoorlijk beschermd tegen de eventuele gevolgen van de honderden muskietensteken. We dommelden zo goed en zo kwaad als het ging tot het ochtendgloren en klommen vervolgens verder tot we bij een wat krakkemikkige installatie van buizen aankwamen die deel moest uitmaken van de fameuze watervang. We redeneerden dat er vanuit deze wirwar op een gegeven moment een veel grotere buis naar beneden moest lopen, die een deel van de stad van water voorzag. Urenlang sukkelden we langs het buizenstelsel tot er inderdaad een grotere vertakking opdoemde die naar beneden liep. Maar het leek een vrijwel onmogelijke opgave de buizen te volgen die ons weer in de bewoonde wereld zouden brengen: lianen en andere klimplanten, omgevallen bomen, lage struiken – het

9. *Agas-agas*: ook wel ‘zandmug’ of *sandfly* genoemd, overbrenger van de infectieziekte leishmaniasis.

10. *Parang*: kapmes.

11. Paludrine: een profylactisch middel tegen malaria.

8 Oorspronkelijk door de Amerikanen aangelegd buizenstelsel om drinkwater naar Hollandia te vervoeren.

was ondoenlijk. Maar terugkeren op onze schreden was natuurlijk niet bespreekbaar, afgezien van het feit dat niemand ook maar bij benadering wist hoe de terugweg te vinden. Er werd merkwaardig genoeg weinig geklaagd. Alle deelnemers zagen in dat de aloude Hollandse gewoonte eens flink over de zaak te kankeren, hier geen soelaas zou bieden. Eten werd niet genoemd want dat wilde, merkwaardig genoeg, eigenlijk niemand. Drinken was noodzakelijker en we bedienden ons van de vele lekken die we ontdekten in het verroeste buizenstelsel. Noodgedwongen lieten we ons uiteindelijk uiterst langzaam naar beneden zakken, ons een weg kappend door de zeer dichte jungle. Na uren van worstelen zagen we door een opening in het bladerdak onder ons heel in de verte een miniem stukje zee. Dat was een glorieus moment. We waren er echter beslist nog niet; pas veel en veel later zagen we ver beneden ons een paar huizen. We waren gered.

Eenmaal bij die eerste huizen aangekomen, bleek er geen telefoon te zijn. We volgden dus de aanwijzingen van de eerste bewoners die we tegenkwamen – een paar Keiese¹² boertjes – en liepen verder naar de hoofdweg, naar de dichtstbijzijnde bushalte. Na een uur verscheen het gouvernementsbusje en bracht ons naar het instituut. Daar was alles in rep en roer. Er was een reddingsexpeditie georganiseerd om ons te traceren, maar omdat niemand van de achtergeblevenen wist waar we heen waren, was die al vanaf het begin tot mislukken gedoemd geweest. Ons groepje vond het allemaal een beetje overdreven, maar ons werd duidelijk gemaakt dat een paar dagen in de jungle met beperkte uitrusting voor de meesten van ons zeer zeker niet goed zou zijn afgelopen. We hadden gewoon heel veel geluk gehad. Het watervang-avontuur heeft echter zeker bijgedragen tot de vorming van een juister inschattingsvermogen omtrent de gevaren in een dergelijk land. Ook bracht het een aantal van ons dichter bij elkaar.

De bestuursambtenaren die van de buitenposten kwamen, deelden graag hun Nieuw-Guinea-ervaringen met ons. Als zij verslag kwamen uitbrengen aan hun superieuren, verbleven ze vrijwel altijd in het naburige gouvernementshotel. Als wij, *totoks of baroe's*,¹³ van die bezoeken hoorden, zochten we contact met hen in de bar van het hotel. Het waren bijna allemaal vrij ruwe jongens die vaak al jaren op de buitenposten verkeerden. De verhalen waren prachtig, maar wat er wel in doorklonk was het enorme isolement en het vrijwel totale gebrek aan steun, zowel in materieel als in persoonlijk opzicht, aan ambtenaren die ergens in de wildernis een minimale representatie van het gouvernement probeerden gaande te houden. Er waren mensen bij uit de Wisselmeren, uit de Baliemvallei, uit het Sterrengebergte en uit de meervlakte van de Mambe-

ramo – altijd alleen met zichzelf, pogend om de belangrijkheid van de eigen inzet op waarde te schatten.

Daar was de administratief ambtenaar BB Jan Sneep, die later een deel van zijn avonturen in het Sterrengebergte te boek zou stellen¹⁴ en als officieel toegewezen begeleider ook deelnam aan de Franse filmexpeditie van Pierre-Dominique Gaisseau, die als eerste van zuid naar noord dwars door Nieuw-Guinea gebaggerd is.¹⁵ En niet te vergeten controleur BB Rolph Gonsalves, die, eenmaal teruggekeerd naar Nederland, werd benoemd tot procureur-generaal voor de zware, georganiseerde misdaad. Hij zou later alsnog vervolgd worden vanwege zijn brute optreden tegen de Dani-bevolking in de Baliemvallei, waarbij gemarteld was en enkele doden waren gevallen.¹⁶

Het was vooral opgepept avontuur, die verhalen, maar we leerden er wel van dat je uit een speciaal hout gesneden moest zijn om het daarbuiten een tijd uit te kunnen houden. De praktijk zou aan enkelen van ons, waaronder mijzelf, laten zien dat het zwaarder was dan men wilde of kon vertellen, dat de eenzaamheid niet beschreven kan worden, alleen maar geleefd en beleefd. En bovenal, dat elke verandering er enorm veel moeite kostte.

De opleiding

De opleiding gaf ons ook de mogelijkheid een rijbewijs te halen, iets waarvan de noodzaak niet helemaal duidelijk was daar er in Nieuw-Guinea – buiten de hoofdplaats Hollandia en enkele van de afdelingshoofdplaatsen – vrijwel geen wegen waren. De instructeur was een Indische jongen, inspecteur bij de lokale politie. Hij gaf niet alleen de lessen, maar nam ook het examen af. De praktijklessen werden gegeven in een aftandse Engelse legerjeep met het stuur aan de rechterkant. De 'pook' zat dus links en zwalkte vreselijk, dus het was gissen waar je hem voor de verschillende versnellingen moest plaatsen. In Nieuw-Guinea werd er, net als in Indië, links gereden. Voor mij als linkshandige had het allemaal een prettige logica, maar dat gold bepaald niet voor iedereen.

Afgezien van wat basisregels die veel aan eigen interpretatie overlieten, was er geen theorie. En dat was ook nergens voor nodig, want er waren geen verkeersborden en geen verkeerslichten. Degene die het eerst het initiatief nam, had voorrang. Zebrapaden waren geheel onbekend en parkeren deed je wanneer en waar dat uitkwam.

We hadden heel wat lessen nodig om het kleine groene monster onder controle te krijgen en een schijn van beheersing te kunnen presenteren. Naar ik me herinner zijn we uiteindelijk allemaal geslaagd.

12. Keiesen zijn bewoners van de Kei-eilanden.

13. *Totok of baroe*: hier in de betekenis van 'nieuweling'.

14. Zie Sneep 2005.

15. Gaisseau's film, *Le ciel et la boue*, won in 1962 de Oscar voor de beste documentaire. Zie ook noot 9 op blz 117.

16. Gonzalvez werd ook wel 'Gunsalvo' of 'Godzelve' genoemd.